

BM KAPSAMINDA YAPILAN AZINLIK HAKLARI DÜZENLEMELERİ

MINORITY RIGHTS ARRANGEMENTS MADE WITHIN THE CONTEXT OF UN

Nilgün ATICI KÖKTAŞ¹

Hakkı BÜYÜKBAŞ²

Öz

Günümüzde uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında öncelikli önem taşıyan konulardan biri de insan hakları düzenlemeleri kapsamında azınlık haklarıdır. II. Dünya Savaşında ve sonrasında yaşanan insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla uluslararası bir örgüt olarak BM kurulmuştur. Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemin sona ermesiyle de bölgesel düzeyde sorunlar ve çatışmalar artmıştır. Uluslararası barış ve güvenliğin devamlılığı açısından insan hakları ve azınlık hakları kapsamında düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada BM kapsamında yapılan azınlık hakları düzenlemeleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk, II. Dünya Savaşı, Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları, Azınlık Hakları.

Abstract

At the present day in the field of international relations and international law, one of the primarily important issues is minority rights within the context of human rights arrangements. UN established as a supra-national organization for the prevention of human rights violations experienced during World War II and after then. Issues and conflicts at the regional level, also increased with disengagementing so-called Cold War term. Within the context of human rights and minority rights arrangements are began to made in terms of continuity of international peace and security. In this study, it is attempted to examine minority rights arrangements within the context of UN.

Key Words: International Relations, International Law, Second World War, United Nations, Human Rights, Minority Rights.

---

¹ Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Doktora Bölümü, E-mail: nilgn.atc@gmail.com.

² Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: hakkibuyukbas@ardahan.edu.tr.

Giriş

Günümüzde uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında ön plana çıkan konulardan biri de insan hakları düzenlemeleri kapsamında azınlık hakları kavramıdır. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçişle birlikte bölgesel düzeyde sorunlar ve çatışmalar artmıştır. Uluslararası barış ve güvenliğin devamlılığı açısından uluslararası denetim mekanizmalarının ortaya çıkmasıyla insan hakları ve azınlık hakları konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Uluslararası hukukun başlıca özelliği bütün devletlerin egemenlik bakımından eşitliğinin esas alınmasıdır. Devletler hukukunda ulus-devletlerin uluslararası alanın baş aktörleri olarak kabul edildiği 1648 Westfalya barışından itibaren devletlerin egemenlik bakımından eşitliği durumu daha da pekişmiştir. Ayrıca, bu dönemde ilk olarak azınlık hakları dini ibadetlerini yapma özgürlüğü kapsamında ele alınmıştır.

1648 Westfalya Barışı ve sonraki dönemden itibaren, bireyin devlet karşısında önem kazanması Fransız Devrimi ile güçlenmiş ve temel bir siyasal görüş haline gelmiştir. Bu görüşün etkisiyle bireylere önce devlet otoritesi karşısında anayasal koruma güvenceleri tanınmıştır. İç hukukta bireylere sağlanan güvencelerin giderek devletler hukuku alanına da yansımaları olmuştur. Bu yansıma önce 20.yüzyıl başlarından itibaren savaş hukuku alanında görülmektedir. Daha sonra BM ile beraber özellikle azınlıkların korunması konusu devletler hukukunun önemli konuları arasında girmiştir (Doğan, 2008:261).

Günümüzde ise devletlerin egemenlik bakımından eşitliği ilkesi BM Şartında yer almaktadır. Şartın 2. maddesinde devletlerin diğer egemen devletlerle ilişkilerinde nasıl davranmaları gerektiği sayılmaktadır. 2. madde hükmüne göre devletler, uluslararası camianın yararlarını gözetmek ve birbirinin toprak bütünlüğüne saygılı davranmakla netleştirmek söz konusu değildir. Dolayısıyla uluslararası hukukta genel olarak “işbirliği, dostane ilişkiler ve eşitliğin” esas olduğu bir düzen söz konusudur (Doğan, 2008: 30).

Uluslararası ilişkiler açısından ise, 1648-1914 arası dönem Avrupa tarihi güç dengesinin korunduğu, ittifakların ve karşı ittifakların oldukça sık yaşandığı, uluslararası hukukun gelişme gösterdiği ve “diplomasinin altın çağı” olarak nitelendiği bir süreç olmuştur. 1914’e kadarki dönemde uluslararası ilişkilerle ilgilenen bilim adamları uluslararası toplumun yapısının değişmezliği ve dünyanın egemen devletlerarasında bölüşülmesinin doğal ve gerekli olduğu düşüncesinden hareket etmiştir. I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalarda sürecin analizi yerine, uluslararası hukuk ve diplomasi tarihi üzerinde durulmuştur.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ilişkiler alanında egemen devletlerarasında kalıcı bir barışın uluslar üstü yapılar oluşturularak sağlanacağı düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler, NATO gibi örgütler kurulmuştur. Birleşmiş Milletler’de, yaşanan iki dünya savaşı ve sonrasında yapılan insan hakları ihlalleri önemli bir gündem maddesi oluşturmuş

ve bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda ilk evrensel nitelikli belge 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ilan edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi daha sonra ortaya çıkan belgeler açısından önemli bir kaynak olmuştur.

Azınlıklar konusu ise hem tarihsel hem de kuramsal olarak çok kapsamlı süreçleri içeren ulusçuluk, uluslaşma ve ulus-devlet ekseninde doğmuş ve gelişmiştir. Dolayısıyla konu kavramsal ve kuramsal olarak "ulus", "ulusçuluk", "etnisite", "self-determinasyon", "ayrılıkçı hareketler", "farklılıkların birlikteliği ve yönetimi", "yurttaş-devlet ilişkisi", "kimlik tartışmaları" ve "insan hakları"ni içine alan çok geniş bir konseptte oturmaktadır. Bu haliyle azınlıklar, modern dünyanın hemen her yerinde görülen fakat birbirinden çok farklı neden ve biçimlerle gelişen bir olgudur. Ayrıca bu süreçler azınlık konusunun içselliğine ve iç politikanın bir parçasına işaret ediyor olsa da modern uluslararası siyasal sistemin de esasen bu kavramsal çerçevede geliştiği göz önüne alındığında, konunun dışsallığı da sahip olduğu gözlemlenebilir. Nitekim Avrupa'da orijinal ulus-devletlerin ve eş zamanlı olarak modern uluslararası siyasal sistemin ortaya çıkmaya başladığı 17. yy'ın ortalarından bu yana azınlıklar uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukun önemli konularından biri olmuş, 19. Yy.'ın ikinci yarısından itibaren imparatorlukların tasfiye sürecinde ve özellikle büyük sınır değişikliklerinin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı'nın ardından önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Özellikle, uluslararası ortamda devletin dışında diğer aktörlerin rol oynamaya başladığı BM'nin kurulması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadar olan dönemde azınlıklar konusu önemini korumaya devam etmiştir.

Benzer bir şekilde, tarihsel olarak bakıldığında azınlıkların bölgesel ve/veya uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden bir niteliğe sahip olduğu görülür. Özellikle evrensel bir insan hakları rejiminin doğmadığı 1945 öncesi dönemlerde azınlıklar devletlerin dış politikalarında diğer ülkelere müdahale etmenin ve içişlerine karışmanın aracı olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda azınlıklar modern uluslararası sistemin yüzyıllar boyu temel aktörü olan ve halen bu rolü zayıflamış olmakla birlikte sürdüren ulus-devletin iç politikası açısından da bir istikrarsızlık unsuru olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla ulus-devletler azınlıklar konusunda çekingen davranmaktadır (Kurubaş, 2006).

Bu çalışmanın amacı; uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler açısından önem arz eden konulardan biri olan azınlık hakları ile ilgili BM çerçevesinde günümüze kadar yapılmaya çalışılan sözleşme ve bildirilerin incelenmeye çalışılmasıdır. Siyasi olarak, hak iddialarının arkasındaki temel itici faktörlerden biri genellikle zayıf olanı koruma isteği olmuştur. Bu itibarla BM Şartı, BM Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve 1993 tarihli Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildirileri incelenmeye çalışılacaktır. Belirtilen sözleşmelerde temel insan hakları

nın yanı sıra azınlık hakları konusunda da önemli bazı düzenlemeler yapılmıştır. Soykırım suçu ve ırk ayrımcılığı kavramlarından ne anlaşılması gerektiği konusunda tanımlamaları yapılmıştır. Ancak ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla gündeme gelmeye başlayan azınlık kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda bir fikir birliği söz konusu değildir. Azınlıklardan doğrudan bahsedilen BM Sözleşmesinin 27. Maddesi kapsamında ise azınlıkların etnik, din ve dilsel haklarından söz edilmiştir.

1. BM Şartının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi

26 Haziran 1945'te imzalanan ve 26 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe giren BM Şartının devletlerarası ilişkilerde ve insan hakları alanında hukuki anlamda evrensel standartların oluşturulması konusunda önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. BM Şartının başlangıç bölümünde “insan haklarına, insan kişiliğinin ve onurunun yüceliğine” olan inanç vurgulanmakta ve “cinslerin ve ulusların eşitliği”ne de dikkat çekilmektedir. Başlangıçta üzerinde durulan başlıca iki önemli nokta bulunmaktadır: insan haklarına saygı, barışın bütün dünyada egemen kılınması ve dünya haklarının sosyal ve kültürel ilerlemelerinin desteklenmesidir (Doğan, 2008:270).

BM Şartında insan haklarına başlangıç dışında aşağıda belirtilen maddelerde de yer verilmektedir. 1. Maddede “amaçlar ve temel ilkeler” başlığı altında birinci ve ikinci fıkralarında BM’ye dünya barışını koruma, uluslararası alanda güç kullanımı ve barışı tehdit eden gelişmeleri giderici önlemler alma yetkisi tanınmaktadır. 13. maddesinde BM Genel Kurulu, uluslararası işbirliğini geliştirmek ve uluslararası hukuku kodlaştırmakla sorumlu tutulmuştur. Bunun yanında “*ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve ana hürriyetlerinden faydalanmalarını kolaylaştırmak*” için incelemelere vesile olma ve tavsiyelerde bulunma sorumluluğu yüklenmiştir (Döner, 2003:35)

BM Şartının m. 55/c bendinde BM'nin insan haklarına saygı ve insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesini destekleme görevi yeniden vurgulanmaktadır. 73. Maddesi devletlere sömürge yönetimi altındaki halkların haklarına riayet etme yükümlülüğü getirmektedir. 76(c) maddesinde ise ilgili devletlere vesayeti altındaki halklara BM Şartının 1. Maddesinde öngörülen amaçlara uygun davranmaları yükümlülüğü getirilmektedir (Doğan, 2008, s. 271).

Sonuç olarak; BM Şartı evrensel insan hakları değerlerinin oluşturulmasının zeminini hazırlamış ve insan haklarının uluslararası düzeyde korunması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

2. BM Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi

Yaşanan II. Dünya Savaşı, Almanya ‘da Hitler örneği ve gerçekleştirdiği soykırımı 10 Aralık 1948 BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (EİHB)’nin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır (Doğan, 2008: 266 - 268). Bildirge, René Cassin

(Fransız), Charles Malik (Lübnan), Eleanor Roosevelt (ABD) öncülüğünde BM Örgütü'nün İnsan hakları Komisyonu tarafından hazırlanmıştır.

BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi medeni ve siyasal hakların yanı sıra bireylerin temel ekonomik ve sosyal haklarını da açıklayan otuz maddeyi içerir. Bildirge bu konuda evrensel nitelik taşıyan ilk temel metindir. Ancak devletler için yükümlülükler getiren kesin taahhütlerden çok, ulaşılması istenen bir ideali ifade etmektedir (Bouchet-Saulnier, 2002:154). Evrensel Bildirge'de insan hakları daha çok edilgen olarak, yani kişilerin görmesi gereken muamele ilkeleri olarak dile getirilmiş olsa da, aslında eylem ilkeleri olarak düşünülmektedir. Bildirge, insan kimliklerinin bilgisine ve bu bilginin gerektirdiklerini gerçekleştirme arzusuna sahip insanlar için eylem ilkeleridir* (Kuçuradi, 2001:74).

Bildirgede düzenlenen başlıklar aşağıdaki gibidir:*

Yaşama hakkı, hürriyet ve kişi güvenliği hakkı, köleliğe ve kulluğa tabi olma hakkı, insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza ve muameleye tabi tutulmama hakkı, kanun önünde eşitlik hakkı, keyfi tutuklanmama hakkı, alı konmama ve sürülmeme hakkı, bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, sanık iken kendini etkin savunma hakkı, suçluluğu ispat edilene kadar masum sayılma hakkı, kanun hükmü olmadan suçlu sayılmama ve cezalandırılmama, özel hayat, aile, mesken, haberleşme ve şöhretine keyfi müdahalelerde bulunmama hakkı, bir devlet sınırları içerisinde seyahat ve ikamet özgürlüğü hakkı, zulüm karşısında başka devletlere iltica etme hakkı, bir vatandaşlığa sahip olma hakkı, evlilik çağına geldiğinde evlenme ve aile kurma hakkı, ailenin korunması hakkı, mülkiyet hakkı, fikir, vicdan ve din özgürlüğü hakkı, fikri ifade özgürlüğü hakkı, toplanma, dernek kurma, derneğe katılma hakkı, seçimler vasıtasıyla kamu yönetimine katılma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, çalışma hakkı, işini serbestçe seçme hakkı, adil ve elverişli çalışma şartlarına sahip olma hakkı, eşit işe eşit ücret hakkı, insanca yaşamaya elverişli ve adil bir ücret hakkı, annelerin ve çocukların korunma hakkı, kendisinin ve ailesinin insanca yaşamasını engelleyecek irade dışı durumlar karşısında güvence hakkı, ücretsiz temel eğitim hakkı, eğitim türünü seçme hakkı, kültürel, sanatsal ve bilimsel faaliyetlere katılma ve bunlardan yararlanma hakkı, kendi ilmi, sanatsal ve edebi eserlerinden maddi ve manevi olarak yararlanmasının sağlanması hakkı (Acer ve Kaya, 2010: 188-192).

Bireyin topluluğa karşı görevleri de düzenlenmektedir: Demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ve genel refahın sağlanması için hak ve özgürlüklerde yapılacak sınırlamaların yasa ile düzenlenmesi, hak ve özgürlüklerin BM'nin amaç ve ilkelerine aykırı bir biçimde kullanılmaması. Son maddede ise; İnsan Hakları

* Temel alınan düşünce şu: insanlar başka insanlara öyle muamele etmeli ki, bazı insansal olanaklarını geliştirme imkanına sahip olsunlar, dolayısıyla bazıları, "insan onuru"nu oluşturan insansal etkinlikleri gerçekleştirebilsinler.

* İHEB maddeleri için bkz. Şeref Ünal, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 1997.s. 213-217.

Evrensel Bildirgesi'nin hiçbir hükmü, burada belirtilen hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir faaliyete izin vermesi biçiminde yorumlanamaz denmektedir (Bouchet-Saulnier, 2001:156).

Birçok toplum için evrensellik, hakim başka bir toplumun kültürünün boyun-duruğu altına girmeyi çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla egemenliklerine müdahale olarak algılanan evrensel insan haklarını, bütün devletlerin kabullenmeleri içsel ve dışsal gelişmeler doğrultusunda gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda günümüzde artan karşılıklı bağımlılık ve küreselleşmeyle birlikte uluslararası barış ve istikrarın korunmasında uluslararası alanda yapılan sözleşmeler ve Uluslararası Hukuk'ta kodifikasyon çalışmaları için ayrı bir önem ifade etmektedir.

3. Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme

9 Aralık 1948 tarihinde Paris'te toplanan BM Genel Kurulu'nun 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilip, imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 13. Maddede uygun olarak 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.* Sözleşmeciler Taraf-lar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1946 tarihli ve 96(I) sayılı kararında soykırımın, Birleşmiş Milletlerin ruhuna ve amaçlarına aykırı olan ve uygar dünya tarafından lanetlenen, uluslararası hukuka göre bir suç olarak beyan edilmesini dikkate alarak, tarihin her döneminde soykırımın insanlık için büyük kayıplar meydana getirdiğini kabul ederek, insanlığı bu tür bir iğrenç musibetten kurtarmak için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğuna kanaat getirerek 19 maddelik bir sözleşme yapılmıştır. Sözleşmenin 1 ve 5. Maddeleri taraf devletlere gelecekte eylemde bulunmaları için bir yükümlülük getirmektedir. 2. Maddede soykırım suçu oluşturulan haller belirtilmiştir. Bunlar: ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;

* Türkiye sözleşmeyi 23 Mart 1950 tarihinde onaylamıştır.

3. maddede ise cezalandırılacak eylemler belirtilmiştir. Bunlar:

- a) Soykırımda bulunmak;
- b) Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak;
- c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak;
- d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek;
- e) Soykırıma iştirak etmek (<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>).

6. maddede ise; soykırım suçunu işleyenlerin suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi ya da yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeciler Devletler bakımından, yargılama yetkisine sahip olan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanacağı belirtilmiştir.

7. maddede soykırım suçunun siyasi suç olarak kabul edilemeyeceği yazılmıştır. 9. Maddede, soykırım fiilinde ya da 3. Maddede belirtilen fiillerden herhangi birinden bir devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklarda, uyuşmazlık taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı'na götürülebilir denmektedir. Diğer maddelerde ise, sözleşmenin dili, yürürlüğe girme şekli, yürürlükte kalma ve Sözleşmeden çıkma koşulları belirtilmiştir.

Soykırım suçu, ırksal ayrımcılıktan önce, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme ile yasaklanmış olduğu halde bu suçun uluslararası yargılama konusu olması ancak 1990 sonrasındaki “yeni dünya düzeni”nde gerçekleşmiştir. Sosyalist blokun çözülmesini “Yeni Bir Demokrasi, Barış ve Birlik Çağı” olarak kutlayan 1990 tarihli Paris Şartı'nın simgelediği bu “yeni dünya düzeni” daha ilk yıllarında Yugoslavya ve Ruanda soykırımlarını ürettince, önce ceza kurumları devreye sokulmuş, Güvenlik Konseyi tarafından kurulan Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (1993) ile Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi (1995), ardından da Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi, soykırım suçunu yargılama yetkisiyle donatılmıştır. Bunun yanı sıra, uluslararası barış ve istikrarı korumak üzere, ağır ve kitlesel insan hakları ve insani hukuk ihlallerini ve bu bağlamda soykırımı “önleme” mekanizmaları da geliştirilmeye başlamıştır. Özellikle Ruanda soykırımında BM eylemlerine ilişkin bağımsız soruşturma kurulunun raporunda BM sisteminin bir bütün olarak başarısız olduğunun saptanmasının da etkisiyle, “soykırımı önleme” öncelikli hedefler arasına girmiştir (Alpkaya, 1992:17-18).

Sonuç olarak; uluslararası hukukta antlaşmalar geriye dönük olarak uygulanmamaktadır. Dolayısıyla bu Sözleşme yürürlüğe girdiği 12 Ocak 1951 tarihinden itibaren meydana gelen herhangi bir olay ile ilgili olarak herhangi bir bireysel veya devletle ilgili suç sorumluluğu yüklemektedir. Azınlık hakları bakımından; etnik, dini, dilsel ya da ulusal azınlıkların kendi farklılıklarını güven içinde yaşayabilmeleri açısından soykırım suçunun önlenmesi için erken uyarı sistemi gereklidir.

4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

21 Aralık 1965 tarih ve 2106 (XX) sayılı BM Genel Kurul kararı uyarınca kabul edilerek imza ve onaya açılmıştır. 19. madde uyarınca, 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin başlangıç metninde yer alan amacı şu şekildedir: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 20 Kasım 1963 tarihli Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin (1904 (XVIII) sayılı Genel Kurul kararı) tüm dünyada, ırkçı ayrımcılığın her türünün ve şeklinin süratle ortadan kaldırılması ve insan onuruna saygının temininin gerekliliğini ciddiyetle teyid ettiğini göz önünde bulundurarak, Irk farklılığına dayalı her türlü üstünlük öğretisinin bilimsel açıdan yanlış olduğuna, etik açıdan kınanması gerektiğine, sosyal açıdan gayri adil ve tehlikeli olduğuna, hiç bir yerde, teoride ve uygulamada ırk ayrımcılığı için bir mazeret bulunmadığına inanarak, İnsanlar arasında ırk, renk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın uluslararası barışçı ve dostça ilişkiler geliştirilmesine bir engel oluşturduğunu, barışı ve güvenliği ve aynı ve tek bir devlet içinde bir arada yaşayan insanların uyumunu bozabileceğini teyid ederek, Irklar arasında anlayış ortamını desteklemek ve her türlü ırkçı dışlamadan ve ırk ayrımcılığından arınmış bir uluslararası toplum inşa etmek amacıyla, ırk ayrımcılığının her şekil ve oluşumunu süratle ortadan kaldırmak için gerekli tüm önlemleri almak, tüm ırkçı öğretileri ve uygulamaları önlemek ve bunlar ile mücadele etmek kararlılığında olarak, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması için BM Deklarasyonu'nda yer alan ilkeleri uygulamak ve bu amaçla en kısa zamanda pratik önlemlerin kabul edilmesini sağlamaktır.

25 madde ve üç bölümden oluşan Sözleşmenin ilk maddesinde “ırk ayrımcılığı” kavramından ne anlaşılması gerektiği ile ilgili şu şekilde bir tanım yapılmıştır: *siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ya da toplum yaşamın başka bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşitlik temeli üzerinde tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanmayı önlemek ya da zedelemek amaç ya da sonucuyla ırk, renk, soy, ulusal ya da etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da kayırmada bulunma anlamına gelir* (Döner, 2003, s.51). Ayrıca Sözleşme'nin, Taraf Devletlerin vatandaşları ile vatandaş olmayanlar arasında getirdiği farklara, dışlamalara, kısıtlamalara veya tercihlere uygulanmayacağı belirtilmiştir. 7. Maddeye kadar Sözleşme taraf devletlere ırk ayrımcılığının, ırkçı dışlamanın ve apartheid⁸'in (<http://www.unicankara.org.tr>) önlenmesi, yasaklanması ve gerekli her türlü yasal tedbirin alınması için sorumluluk yüklenmektedir.

⁸ Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1948-1994 tarihleri arasında beyaz ırkın üstünlüğüne dayalı bir ırk ayırımı sistemidir. 1994 yılında yeni seçilen Güney Afrika Cumhurbaşkanı Nelson Mandela Genel Kurul'a hitaben yaptığı konuşmada, Afrikalı çoğunluğu temsil eden, Güney Afrikalı bir devlet başkanının, kurul karşısında 49 yıldır hiç konuşma yapmamış olduğunu gözlemlediğini söyledi. Bu ırk ayırımı rejiminin kaldırılmasının sevindirici olduğunu söyleyerek şunları ilave “Bu tarihi değişim, BM'nin bir insanlık suçu olan ırk ayırımı kaldırılmayı taahhüt etmesi ve bu konudaki büyük çabaları sayesinde meydana gelmiştir.”

1966 yılında BM tarafından BM Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi uyumlayan bir insanlık suçu olarak görülen Apartheid, 1948'den yasaklandığı 1994 yılına kadar Genel Kurul'un gündeminde kalmaya devam etmiştir.

Sözleşmenin ikinci bölümünde ise, Adil coğrafi dağılım ve farklı medeniyet şekillerinin temsili, aynı zamanda başlıca hukuk sistemleri göz önünde tutularak Taraf Devletler tarafından vatandaşları arasından seçilecek ve kişisel temelde görev yapacak, tarafsızlıkları ve yüksek ahlakları ile tanınan 18 uzmandan oluşacak bir Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi kurulması kararlaştırılarak Komite'nin görevleri belirtilmiştir. Ayrıca Komite, gerekli gördüğü bilgileri toplayıp tasnif ettikten sonra, Komite üyesi olan ya da olmayan beş kişiden oluşan bir ad-hoc uzlaşma komisyonu (bundan böyle Komisyon olarak adlandırılacaktır) atar. Komisyon üyelerinin seçim usulü ile görevleri belirtilmiştir. Komiteye bireyler, birey grupları ve devletler başvuruda bulunabilir. Ayrıca Sözleşmeye taraf olan devletler Komite'nin yargı yetkisini kabul etmektedirler(madde 14).

Üçüncü bölümde ise, Sözleşmenin yürürlüğe girme şekli ve fesih edilme yöntemi belirtilmiştir. Sözleşmenin 22. Maddesinde* iki ya da daha fazla taraf devlet arasında çıkan uyuşmazlıklarda konunun taraflardan birinin talebiyle karar alınmasını teminen Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirileceği belirtilmiştir (<http://insanhaklari-merkezi.bilgi.edu.tr>).

1965 Sözleşmesi hem taraf devlet sayısı, hem de irksal ayrımcılık yasağına ilişkin en kapsamlı düzenleme olması bakımından irksal ayrımcılıkla uluslararası mücadelenin normatif temelini oluşturmaya devam etmektedir (Alpkaya, 2011:4). Sözleşme ile Azınlıklar açısından doğrudan bir hak verilmemiş olsa da dolaylı olarak hakları korunma altına alınmaktadır.

5. BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (<http://www.ohchr.org>) BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A(XXI) sayılı kararıyla kabul edilerek imzaya açılmış ve 35 devletin onay işleminin tamamlanmasıyla, 23 Mart 1976'da yürürlüğe girmiştir.

53 maddeden oluşan Sözleşme, bireyin devlete karşı ileri sürebileceği klasik nitelikteki medeni ve siyasal hakları güvence altına almıştır. Bunlar başlıklar itibarıyla şunlardır:

- Sözleşmenin uygulanmasında, bireyler arasında ayrımcılık yapılmaması,
- Sözleşmede güvence altına alınan haklardan kadın ve erkeklerin eşit şekilde yararlandırılması,
- Olağanüstü hallerde devletlerin Sözleşmeyle üstlendikleri yükümlülüklerin hangi şartlar altında askıya alınabileceği,

* Sözleşme'nin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilebilmesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin açık muvafakatının sağlanması gereğiyle 22. maddesine çekincesini kullanarak T.C. sözleşmeyi kabul etmiştir.

- Yaşama hakkı,
- İşkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı,
- Kişi güvenliği, özgürlüğü ve tutuklama ve yargılama şartları,
- Cezaevlerinde insanca şartlara sahip olma hakkı,
- Yabancıların Sözleşmeden kaynaklanan hakları,
- Adil yargılanma hakkı,
- Özel hayatın gizliliği ve kişilik haklarına saygı gösterilmesi hakkı,
- Düşünce ve ifade özgürlüğü,
- Savaş Propagandası veya etnik ve dini ayırım yaparak kitleler arasında kin ve düşmanlık yapma yasağı,
- Ailenin korunması ve eşlerin eşit haklara sahip olması,
- Çocuk hakları ve çocukların korunması,
- Azınlıkların korunması (Ünal, 1995:116).

27. Madde- *Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır* (<http://www.tbmm.gov.tr>). Görüldüğü gibi 27. Maddede belirtilen haklardan sadece vatandaş statüsüne sahip olan azınlık mensuplarının yararlanmasına izin vermektedir. Ayrıca etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara değinilerek ulusal azınlıklardan bahsedilmemiştir. Aynı zamanda, Azınlıklara kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme ve kendi dillerini kullanma hakları verilmektedir.

Sözleşmenin getirdiği bir yenilik, IV. Bölümünde Uluslararası Uygulama Hükmeleri başlığı altında Sözleşmenin uygulanmasını izlemekle görevli bir "İnsan Hakları Komisyonu" kurulması olmuştur. Komisyonun görevi, akit devletlerin Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin raporlarını incelemek ve gerektiğinde onlara somut tavsiyelerde bulunmaktır. Doğu bloku devletlerinin doktrinde ve uygulamalarında insan haklarının ulusal yetki alanına giren bir konu olarak görülmesine ve bu nedenle insan hakları ihlallerinin ırk ayrımcılığı yasağı dışında uluslararası camianın denetimine tabi olmadığına iddia edilmesine rağmen, insan hakları sözleşmeleri Arnavutluk dışında tüm doğu bloku devletleri tarafından onaylanmıştır (Arsava, 1993:40-41).

BM Genel Sekreteri tarafından sunulan "Azınlık Sınıflarının Tanımı" başlıklı memorandumda (27.12.1949 tarihli UN-Doc. E/CN. 4/Sub. 2/85) mevcut azınlıkların sınıflandırılması ve liste haline getirilmesi ile bir tanım bulunmaya çalışılmıştır.

Ancak bu sınıflandırma geleneksel olarak himaye edilen azınlıkları dile getirmekten başka bir anlam taşımamıştır. Diğer bir ifade ile evrensel bir tanım için yeni bir ipucu içermemektedir. Alt komisyonun 3. oturumunda nihayet bir tanım kabul edilmiştir. Burada kabul edilen tanım hala BM' in resmi tanımı olarak geçerlidir. Tanıma göre, azınlık kavramı bir toplum içinde sürekli etnik, dil, dini geleneklere yahut diğer önemli özelliklere sahip olan, bu özellikleri ile (Arsava, 1993, s. 42) toplumun diğer kesiminden açık olarak ayrılan ve bu özellikleri muhafaza etmek isteyen, hakim pozisyonda bulunmayan grupları ifade eder. Ancak tanımın genel tutulması çeşitli tartışmalara zemin hazırlamıştır. Bu nedenle tanım hem BM organları nezdinde hem de ilgili literatürde azınlık kavramının bağlayıcı bir tanımı olarak kabul görmemiştir.

Uzman raportör Francesco Capotorti tarafından 1978'de hazırlanan "dilsel, dinsel ve etnik azınlıklara mensup kişilerin hakları üzerine çalışma" başlıklı raporda yapılan ve azınlığı "devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hakim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan, ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımnî olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan bir grup" olarak nitelendiren tanım da bağlayıcı bir tanım olarak kabul edilmemiştir. Capotorti'nin görüşüne Sürekli Adalet Divanının 1930 tarihli raporu esas alınmıştır. Azınlık tanımının o kadar önemli olmadığı, 27. maddenin tam bir tanım olmaksızın da uygulanmasının mümkün olduğu gerekçesi ile 1978-1984 arasında, geçici olarak azınlık kavramının tanımına ilişkin çalışmalar durdurulmuştur.

1984 baharında tanım problemi yeniden ortaya atılmıştır.(Arsava 1993:43) Bunun üzerine İnsan Hakları Alt Komisyon üyesi Jules Deschenes 1985'te yaptığı tanım önerisini sunmuştur. Capotorti'nin tanımını esas alan Deschenes "sayısal olarak az olan" ifadesinin olumsuz çağrışımlarını önlemek amacıyla "sayısal olarak azınlık oluşturan" ifadesini kullanmış ve yine diğer tanımda geçen üstü örtülü de olsa var olduğu kabul edilen dayanışma duygusunun amacına işaret ederek "çoğunluk ile fiili ve hukuksal eşitlik elde etmek" olduğunu belirtmiştir (Kurubaş, 2006, s. 28). Ancak yine bu tanım da kabul görmemiştir.

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi kapsamında azınlık haklarından bahsedildiği görülmektedir. Ancak azınlık kavramından ne anlaşılması gerektiği ile ilgili bir tanım yapılmamış ve sonraki dönemlerde de genel kabul gören bir tanım oluşturma çabaları sonuçsuz kalmıştır.

6. 1993 Tarihli Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri

BM Genel Kurulunun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135 sayılı kararıyla ilan edilmiştir. Bildirinin ilk maddesinde* azınlık kavramının tanımını yerine korunma yöntemlerinden bahsedilmiştir. 2. Maddesinde Azınlıklara mensup olan kişilerin hakları belirtilmiştir. Diğer maddelerde geçen konu başlıkları işe şu şekildedir: Örgütlenme özgürlüğü; hakları kullanmaktan ötürü zarara uğramama(3. Madde), Devletler tarafından alınacak tedbirler(4. Madde), Ulusal politikalar ve planlar(5. Madde), Bilgi alışverişi ve güven-artırma(6. madde), Devletlerin işbirliği yapma ödevi(7. Madde), Devletlerin egemen eşitliği, ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlıklarına dair prensiplerin korunması (8. Madde), son maddede ise Birleşmiş Milletlerin rolü Birleşmiş Milletler içindeki uzman kuruluşlar ve diğer örgütler, kendilerinin ihtisas alanlarına girdiği ölçüde, bu Bildiri’de yer alan hakların ve prensiplerin tam olarak gerçekleştirilmesine katkıda bulunurlar denmektedir (<http://www.ombudsman.gov.tr>).

Görüldüğü üzere Bildiri’de azınlık kavramının tanımından kaçınılmış ve azınlığa mensup bireyler olarak azınlıklara kollektif değil bireysel haklar verilmiştir. BM İnsan Hakları Komitesi, 2 Kasım 1994 tarihli çekincele ilişkin Genel Görüşünde, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 27. maddesinin düzenlediği azınlık haklarının, bir teamül kuralı niteliğine sahip olduğunu ifade etmişse de, Sözleşmenin bu hükmü, olağanüstü durumlarda askıya alınamayacak dokunulmaz hakları sayan, aynı Sözleşmenin 4/2. maddesi çerçevesinde, dokunulmaz bir hak oluşturmamaktadır. Ayrıca, azınlık haklarının uluslararası korunması konusunda, özellikle evrensel ölçekte, ayırım gözetmeme ilkesinin önüne geçen ve hukuk olarak kabul edilen genel bir uygulamanın varlığını tespit etmek güç görünmektedir (Göçer, 2002:165).

Sonuç

Uluslararası barış ve güvenliğin devamlılığı açısından uluslararası denetim mekanizmalarının ortaya çıkmasıyla insan hakları ve azınlık hakları konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Uluslararası hukukta 1648 Westfalya barışından itibaren devletlerin egemenlik bakımından eşit olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu dönemden itibaren, bireyin devlet karşısında önem kazanması Fransız Devrimi ile güçlenmiş ve temel bir siyasal görüş haline gelmiştir. Bireyin devlet karşısında önem kazanmasının etkisiyle bireylere önce devlet otoritesi karşısında anayasal koruma güvenceleri tanınmıştır. İç hukukta bireylere sağlanan güvencelerin giderek devletler hukuku alanına da yansımaları olmuştur. Günümüzde ise devletlerin egemenlik bakımından eşitliği ilkesi BM Şartında yer almaktadır.

* 1. Madde-Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder. Devletler bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alır.

Siyasi olarak, hak iddialarının arkasındaki temel itici faktörlerden biri genellikle zayıf olanı koruma isteği olmuştur. Bu itibarla uluslararası bir örgüt olan BM kapsamında yapılmaya çalışılan azınlık hakları düzenlemeleri incelenmeye çalışılmıştır. Günümüze kadar yapılan sözleşmeler olan BM Şartı, BM Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve 1993 tarihli Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildirilerinde temel insan haklarının yanı sıra azınlık hakları konusunda da önemli bazı düzenlemeler yapılmıştır. Soykırım suçu ve ırk ayrımcılığı kavramlarından ne anlaşılması gerektiği konusunda tanımlamaları yapılmıştır. Ancak ulusdevletlerin ortaya çıkmasıyla gündeme gelmeye başlayan azınlık kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda bir fikir birliği söz konusu değildir. Azınlıklardan doğrudan bahsedilen BM Sözleşmesinin 27. Maddesi kapsamında ise azınlıkların etnik, din ve dilsel haklarından söz edilmiştir. 1993 tarihli Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’de ise azınlığa mensup bireylerin haklarından söz edilmektedir.

Sonuç olarak günümüze kadar BM çerçevesinde yapılmaya çalışılan Sözleşmelerde devletlerin gönüllülük temeli üzerinde durularak kendi istekleriyle uluslararası denetim mekanizmalarına katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Hem uluslararası hukuk hem de uluslararası ilişkiler alanında önemini koruyan konulardan biri olan azınlık hakları düzenlemeleri konusunda hakların muhataplarının kimler olacağının belirlenmesi bu hakların verilmesi kadar önem arz etmektedir. Ancak bu zamana kadar yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi soykırım suçu ve ırk ayrımcılığı kavramları gibi devletlerin üzerinde mutabık kalabilecekleri bir azınlık kavramı tanımlanamamıştır. Dolayısıyla bu anlam karmaşasının çözüme kavuşturulmasının ardından verilen hakların muhataplarına uygulanıp uygulanmadığı incelenebilecektir.

Kaynakça

- ACER, Yücel ve KAYA, İbrahim, (2010), “Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı”, USAK Yay., Ankara.
- ARSAVA, Ayşe Füsün, (1993), “Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi”, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara.
- BOUCHET-SAULNIER, Françoise, (2002), “İnsancıl Hukuk Sözlüğü” (Çev: Selahattin Bağdatlı), 2. Basımdan, 1. Baskı, İletişim yay., İstanbul.
- DOĞAN, İlyas, (2008), “Devletler Hukuku”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- KUÇURADI, İoanna, (2001), “İnsan Haklarının Gelişimi: “İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri”, Bilimsel Toplantı Serileri: 9, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2001.
- KURUBAŞ, Erol, (2006), “Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı”, 2. Baskı, Asil Yay., Ankara 2006.
- DÖNER, Ayhan, (2003), “İnsan Haklarının Uluslararası alanda Korunması ve Avrupa Sistemi”, Seçkin Yay., Ankara.
- GÖÇER, Mahmut, (2002), “Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması”, Seçkin yay., Ankara.
- ÜNAL, Şeref, (1995), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, TBMM Basımevi, Ankara.
- ÜNAL, Şeref, (1997), “Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku”, Yetkin Yayınları, Ankara.

Makaleler:

- ALPKAYA, Gökçen, (2011), “BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 66, No. 3.
- ALPKAYA, Gökçen, (1992), “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”, *TODAYE İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 14, Sayı 1., İnternet Kaynakları:
- BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, <http://www.tbmm.gov.tr/-komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, Erişim Tarihi: 29 Nisan 2014.
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/411.asp?oid=sub4-1&r=8/1/2014-%209:52:22%20PM&selid=23>, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2014.
- International Covenant on Civil and Political Rights, <http://www.ohchr.org/-en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>, Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2014.
- İnsan Hakları, <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html>, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2014.
- Soykırım suçunun önlenmesine ve cezalandırılmasına dair sözleşme, <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/411.asp?oid=sub41&r=8/1/2014%209:52:22%20PM&selid=23>, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2014.
- Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilse-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarına-Dair-Bildiri.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2014.